

ÎNSEMĂNĂRI ALE CANTORILOR DE STRANĂ PE FILELE CĂRȚILOR DIN COLECȚIA MUSEIKON

BOGDAN-LAURENȚIU AVRAM
Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Vocea este una dintre calitățile și harismele cu care Creatorul l-a înzestrat pe om și era firesc ca el să o folosească nu numai pentru a se înțelege cu semenii lui, ci și pentru a-și satisface sentimentul artistic. Astfel s-a născut cântarea. Aceasta este limba universală, comunicativă, patetică și plăcută, în mod deosebit, cu care omul își exteriorizează lumea lui interioară și caută să reprezinte și să transmită stările lui sufletești, sentimentele, idealurile și dorințele lui.

„Învățămintul muzical bisericesc a existat încă de la început pe acest pământ locuit de urmașii romanilor, cântarea însoțind cultul în manifestarea lui practică, mai ales că în cultul nostru ortodox fiecare slujbă se cântă. Toate cărțile de cult, *Octoiul*, *Ceaslovul*, *Apostolul*, *Liturghierul*, *Molitfelnicul*, *Mineele*, *Triodul* și *Penticostarul* au indicații privind cântarea textelor respective”¹. Referindu-se la cântare, părintele profesor Ene Braniște spunea: „în cult, cântarea, după textul ei, este tot o rugăciune, mai ales o rugăciune de laudă și de slăvire”², iar după melodia ei tradițională „este păstrătoarea și conservatoarea ființei naționale”³, precum afirma Octavian Lazăr Cosma.

Muzica a avut locul său în biserică pentru că prin ea sufletul omului era înnobilit cu învățătura creștină. Cântarea bisericească a fost mai ușor de învățat decât scrisul și cititul. Primul mod de învățare a cântării, cum spunem noi „după ureche”, era un învățat oral pentru care se cerea mai întâi de toate să ai o voce bună și auz muzical. Cu aceste două calități și cu o minte ageră se puteau învăța cu ușurință cântările bisericii.

Lucrarea de față este o prezentare a însemnărilor pe care dascălii de la stranele⁴ bisericilor din zona Alba Iuliei le-au consemnat pe filele cărților de cult aflate în colecția *Museikon*. În materialul de față vom prezenta însemnări din cărțile care au aparținut unor parohii, precum: Alba Iulia-Centru, Alba Iulia-Maieri I, Bărbant, Cetea, Mesentea, Meteș sau Micești.

¹ Adam 2003, p. 21.

² Braniște 1993, p. 706.

³ Cosma 1973, p. 121.

⁴ Denumirea de „dascăl” înseamnă: pevet, cântăreț de strană, cantor, diac, psalt sau protopsalt, domestic, mai târziu lampadari, dieci și învățători (Adam, 2003, p. 34-34).

Pe exemplarele seriei *Mineelor*⁵ tipărite la Râmnic, în intervalul 1776-1780, se regăsesc o serie de note manuscrise redactate de cantorii care au trecut prin actuala parohie Alba Iulia-Centru. Astfel, pe foaia de gardă 1 a *Mineiului lunii decembrie* (Râmnic, 1779)⁶, putem citi însemnări ce au legătură cu donația cărții: „Anul 1789 în Bălgrad d. 27 luna [decembrie] (?) dăruitu-s-au această sfântă carte besearicii de la Neofit arhimandritul ca să fie de pomană la sfânta besearicii neuniților prin mine Ștoian Chițul”. Interesul nostru s-a îndreptat însă spre alte câteva însemnări în care se regăsesc numele dascălilor și cantorilor de la biserica din Alba Iulia: „Această sfânta carte iaste a sfintei besearici ne unite din oraș Belgrad și [...] prin mina smeritul între dascăli Basilius Paulus Dascăl făcută și la luna Dechemvrie întra doilea an 1847”. „Ioan Kruschuța învățătoriu Decembrie în 7 1860”. „Georgie Ceteanu, cantor și ecligieru, ano 1871”. Această carte de cult, *Mineiul lunii decembrie* a fost dăruită bisericii „grecilor” de către arhimandritul Neofit, și era adusă de către Ștoian Chițul, probabil un locuitor al târgului Bălgradului. Cântărețul Vasilie Paul își pune amprenta pe acest exemplar. Pe exemplarul *Mineiului lunii noiembrie*⁷ se semnau cei doi cantori amintiți anterior, respectiv Vasilie Paul și George Ceteanu: „20 Noembre împărat 50 an 1898 pe tron.; G. C cantor, 1898”. „Această sfântă și Dumnezăiască carte iaste a sfintei biserici neunite din oraș Bălgrad 1847 noi 24 prin Vasile Paul. Georgie Ceteanu cantor și eclegiu ano 1871”. „Stă maica cu amaru regând lângă cruce mult lăcrimând” (însemnările se păstrează pe forțaful 1 al volumului). La fila 207^v se semna unul dintre dascălii locului: „Iouan Munteanu theolog absolut și învețatoriu în locol 16 Novembre [1]870”.

Mărturiile celor doi cantori, activi la mijlocul secolului al XIX-lea, pot fi întâlnite și pe filele *Mineiului lunii iunie*⁸. De această dată însă informațiile sunt mai concrete, în sensul în care aflăm că Vasilie Paul se reîntorcea la Alba Iulia în anul 1847, deci înainte mai existase o experiență similară: „La anul Domnului 1847 noembrie 8 zile, am venit dascăl a doao oară în oraș Bălgrad”. „Vasile Paul, 1848” (foaia de gardă 1). În ceea ce îl privește pe ce de-al doilea cantor întâlnit, George Ceteanu, se repetă textul datat la 1871, însoțit de mențiunea: „Iunie 29 zile am scris cu mâna de barnă care mână va se furească cine va citi să mă pomenească”.

Exemplarul *Mineiului lunii decembrie*⁹ este deosebit de interesant întrucât dascălul și cantorul Ioan Munteanu oferă, pe foaia de gardă 1, informații comparabile cu o statistică școlară în accepțiune modernă: „La anul 1847

⁵ Denumirea de *Minei* înseamnă: carte bisericească ortodoxă în 12 părți, pentru cele 12 luni ale anului, cu slujbele religioase, pe luni și pe zile.

⁶ Inv. 295. BRV, II, nr. 419, p. 231-233; Mârza 2008, p. 51-55.

⁷ Inv. 764/I/549-296. BRV, II, nr. 415, p. 226-228.

⁸ Inv. 297. BRV, II, nr. 435, p. 260-262; Mârza 2008, p. 50-51.

⁹ Inv. 298.

Dechem[brie] 18-lea am avut 20-zeci Kopii la școlile”, semnându-se apoi pe foaia de gardă 2: „Ioanu Munteanu invetiatoriu și cantor în 17 Decembre 1882”. O noutate poate fi constatată și prin prezența, pe filele cărții, a unui alt text: „Ex-libris: Vasilie (Basiliu) Paul”, ceea ce denotă că volumul era proprietatea personală a cantorului!

*Mineiul lunii iulie*¹⁰ păstrează însemnări care reamintesc donația lui Neofit, preotul Companiei Grecilor (care au contribuit la ridicarea locașului bisericesc din Bălgrad), textul fiind redactat chiar de către protopopul Nicolae Rațiu, figură marcantă a vieții culturale românești din Alba Iulia la sfârșitul secolului al XVIII-lea, textul fiind însoțit și de un blestem: „Acest Minei a lunii lui iulie împreună cu celelalte 11 Minee s-au dăruit pe sama Sfintei Biseareci cu Hramul Bunei Vestiri în Beltrad [Belgrad], [...] Părintele Neofit Arhimandritul și Parohul Companiei Grecilor din Sibiu și cine s-ar ispiti a le [...] sau a le fura să fie afurisit de 318 sfinți Părinți și să-l cuprindă Bubele lui Iov și cutremurul lui Kain. Amin. S-au scris prin mine Nicolae Rațiu Protopop Neunit și Paroh în orașul Belgrad, 1797” (f. 80^v - f. 84^r). Ceva mai târziu se semna și cantorul Ioan Muntean, la fila 185^v: „Ioane Munteanu invetiatoriu și cantor, 4 iulie 1871”.

Cele două perioade în care a funcționat Vasilie Paul la Alba Iulia sunt încă o dată subliniate într-o notă manuscrisă pe filele *Mineiului lunii martie* (Râmnic, 1779)¹¹. Pe fila 240^v el nota următoarele: „În anul Domnului 1847 noembrie am venit ca dascăl în oraș Bălgrad la biserica grecilor eu Vasilie Paul învățătoriu [...] ținerea aminte”. Pe forzațul 1 s-a mai semnat și George Cetean: „Georgiu cantor și Eclegieriu, 1871”, cel care a dorit să rămână în memoria locului și prin alte însemnări de acest gen, redactate pe foaia de gardă 2 a *Mineiului lunii februarie* (Râmnic, 1779)¹²: „Georgie Ceteanu cantor și eclegieriu în anul 1872”, dar și forzațul 1 al *Mineiului lunii noiembrie* (Râmnic, 1778)¹³: „Georgie Ceteanu canto și ecligieriu 1871”. Pe forzațul 2 al aceluiași volum a notat un scurt text cantorul și învățătorul Ioan Muntean: „Iuoanu Munteanu invetiatoriu și cantore la biserica gr. ort din orasiu Alba Iulia 18/11 882”. „Ioane Muntean invetator și cantore la biserica si scola gr. ort. den Alba Iulia 20 Noemvrie [1]876”. „Grigorie [...] cantor și ecligieriu, Ano 1871 în Lven [Lipoveni?]”.

Șirul însemnărilor scrise de Ioan Muntean și George Cetean continuă pe foaia de gardă 1 și forzațul 2 a *Mineiului lunii octombrie* (Râmnic, 1776)¹⁴: „Ioane Munteanu invatiatoriu și cantore Alba Iulia 23/10 869”. „Georgie Cetean cantor 1898 si ecligieriu ano 1871”. „Georgie Cetian cantor 1898 și Ecligier 1871 Septembre în 7 zile și cine îl va sel cetisca sel pomenesca”.

¹⁰ Inv. 300. BRV, II, 436, p. 262-264; Păcurariu 1984, p. 455-457; Mârza 2008, p. 52.

¹¹ Inv. 302. BRV, II, nr. 422, p. 241-244.

¹² Inv. 303a. BRV, II, nr. 421, p. 237-241; Mârza 2008, p. 51-55.

¹³ Inv. 304. BRV, II, nr. 415, p. 226-228; Mârza 2008, p. 54.

¹⁴ Inv. 305. BRV, II, nr. 395, p. 215-217; Mârza 2008, p. 53-54.

Pe un *Minei al lunii ianuarie* (Râmnic, 1779) aparținând parohiei „Buna Vestire” din Alba Iulia regăsim numele lui Vasile Paul și al dascălului Ioan Cușut. Pe foaia de gardă 2^v putem citi următoarele: „Această sfântă carte a sfintei biserici neunite din oraș Bălgrad sau scris prin mine Vasile Paul, dascăl neunit. 1848”. „Ioann Cușut dascăl, 1861”.

O altă parohie din Alba Iulia deținătoare de cărți vechi românești cu o serie de note manuscrise în care regăsim numele unor cantori este parohia Alba Iulia-Maieri I.

Pe filele *Cazaniei* (Râmnic, 1748)¹⁵ se păstrează câteva însemnări din care reiese că dascălul bisericesc George Fekete a început activitatea din anul 1872, în timpul preotului paroh Nicolae Munteanovici: „Această Sfântă Căzanie iaste a Sfintei Besearecia Maerilor Bălgradului de Jos. Septevrie 6, 1836” (f. 110). „Cantorul George Fekete au luat sirvitu Dumnezeescu pe umeri(i) sei în anul 1872 și au slujitu chreștinește în Besereca gr. or. a Maerilor, cu parohul Nicolae Munteanovici [...]”¹⁶(foaia liminară 2).

Din *Mineia lunii iunie* (Râmnic, 1780)¹⁷ aflăm că în anul 1832 preotul paroh al neuniților era Ioan Stoica: „Ioan Stoica paroh neunit Maeri Bălgrad 1832 iunie” (f. 22), iar pe foaia liminară 2 se semna un cantor: „Julis Margen, cantor Pogănești, iulie, în 2, 1916”¹⁸.

Se pare că setul de *Minee* tipărite la Râmnic în perioada 1776-1780 se afla și în proprietatea parohiei din Maieri. În exemplarul tipărit pentru luna ianuarie¹⁹ este consemnată perioada în care a activat în funcția de cântăreț bisericesc George Fekete: „Anul Domnului 1872. George Fekete cantor”, „Am primitu și svințitu cantaria din anul 1872 și până în anul 1901, totu în stare bună și mai departe. Alba Iulia, 15 ianuarie 1901. George Fekete, cantor” (foaia liminară 2)²⁰.

Alte informații relevante despre activitatea cantorilor în însemnările de pe cărțile românești vechi ne trimit spre parohii din jurul orașului Alba Iulia, respectiv: Bărbănt, Cetea, Micești, Mesentea și Meteș.

Din filele *Penticostarului* (Blaj, 1768)²¹ deducem că această carte de cult folositoare slujbelor bisericești a fost cumpărată pentru biserica din Bărbănt de mai mulți „oameni de bine” și a fost apoi legată a doua oară cu banii bisericii, „de aur”. Îi găsim în postura de catori pe Michaile (Mihail) Murza și Ioan Tanase, iar ca preot pe Popa Moisi. Din nou apare blestemul de afurisanie pentru

¹⁵ Inv. 2292. BRV, II, nr. 263, p. 105-107.

¹⁶ Dreghiciu 1998, p. 365-366.

¹⁷ Inv. 2310. BRV, II, nr. 435, p. 262-264.

¹⁸ Dreghiciu 1998, p. 372.

¹⁹ Inv. 2321. BRV, II, nr. 420, p. 233-237.

²⁰ Dreghiciu 1998, p. 369.

²¹ Inv. 1853. BRV, IV, nr. 143, p. 86-87.

cei care încercau să o fure sau să o înstrăineze. Forzaț 1: „Această Sfântă Karte ce se kiamă Penticosatiu iaste Sfintei Biserici aii Dumunesti din Berebencu si sau legat adoarei cu bani beseicși cu zloci de aor sintu lei. Anul 1859 in luna lui December in 6 ziile. Si csine o aru fura sau aru muta dela acseita sfunte biserice se fisie anaftema mai mare nfta scrisemu jeu cantoru beserecsii din Berebanczu Michaille Murza”. Foaia de gardă 1^r: „În anul 1927/28 pe timpul ierne locuitori din comuna nostra si com. vecine mulți au lasat miele desgropate, în uram gerului toate sau prăpădit din care faptă se ne fie de învățătură că mai mult de datina asta se nume mai folosim, ci din contra fie cât de slaba iarna trebue îngropată. Barabanț, la 27 Maiu 1928. I Tanase inv. Cantor”. F. 3^r-18^r: „Aname Pintecostar s-au cu[m]părat [...] florinți vonași din banii strânși de milosteanii a sfintei [...] cei rumânești a Bărăbanțului vanii neajungând 2 florinți vonași și un floprint vonaș l-au dat Duma Andraș [...] florint cinstita și de bine [...] fiind lăcuitoare în Bărăbanț [...] Gabor cel bătrân cine s-ar ispiti a o fura au a o înstrăina de la acea sf[ân]tă biserică să fie supt legătura și afurisania a 300 și 18 Părinți sf[i]nți carea au fost strânși în Nichia. Scris-am eu Popa Moisi fiind preot la acea sf[ân]tă biserică a Borbanțului la anii 1773 luna aprilie 3 zile”.

Pe *Triod* (Râmnic, 1731)²² și-a notat numele, pe coperta 1, clopotarul: „Filpsa Mihaly clopotariu an 1890”, în timp ce, pe foile de gardă, este numele cantorului: „Joanu Tanase învățător cantor 1895” (1), „Joanu Tanase cant și învățatoru din 1890 - scrisa la 17 Aprilie 1921” (2). Notele manuscrise continuă cu date referitoare la achiziția cărții pentru biserica din Bărăbanț: f. 258^v-262^r - „Să să știe că această sfântă carte anume Strastnic s-au cumpărat împreună cu Triodu[l] și le-au cumpărat jupânu Ilincu Pătru și au fost [...] întraceastă vreme văleat 1737 mesița ghenuarie zile 16”; pe ultima filă - „Această S[fântă] carte iaste a bisericii din Bărăbanț”; interior copertă spate - „Această sfântă carte ce să chiamă Stra[s]nic iaste al s[fin]tei beseareci a Bărăbanțului și cine l-ar înstreina [...] parte de H[risto]s. Leatu 1759”, însemnarea se repetă, scrisă de altă mână.

Tot la biserica din Bărăbanț se achiziționa și apoi se relega un exemplar al *Chiriadromionului* (Bălgrad, 1699)²³ tipărit de Mihai Iștvanovici. Cei care au redactat însemnările păstrate au mai scris și despre zidirea bisericii din localitate: „Această sfintă și cinstită carte este a sfintei biserici a [Bărăban]țului legată in anul 1769 cu 60 mărieși. Per illustro ac generoso Domino Domino Georgio Godza mihi fratri ex Maramaros de Vanosfalva [Oncești, jud. Maramureș] 1774. Per illustro ac generoso Domino Petro Paullo Aaronis de Bisztra Fogoro(siensis). Per illustro ac generoso Domino Domino Georgio Godza mihi fratri ex Maramaros de Abrahamus Godza nobilis de Borban [Bărăbanț] nobilis 1774 persona” (coperta 1). Foaia de gardă: „Această Cazanie s-au legat în anul

²² Inv. 1855. BRV, II, nr. 204, p. 42-45.

²³ Inv. 1857. BRV, I, nr. 115, p. 372 – 377, 538.

1774 cu 80 mărieși. Per illustro ac generoso Domino Domino Georgio Godza mihi fratri Maramarosiano de Vanosfalva. Anno 1774. Humillis servus Abrahamus Godza. Georgius Ratz nobilis persona actus residens in Borbant An[n]o 1760 unitus greci ritus. Hic liber est ecclesiae testem habeo Deum quis illum furabitur. Magnus jur vocabulis fue fugit lucem sicut Diabolus Crucem quis illum queret hic nomen erit Ratz nominatus Georgius vocatus an[n]o 1800. Nimes Sz[...]. „Această Cazanie iaste a sfintii bisearicii nostre de la Bărăbanț cine o va fura sau o va strămuta de la această bisearică să fie afurisit, proclat scris-am eu Georgius Ratz din Bărăbanț ani de la HS. 1800. Tot omul să știe cum că această cazanie sfinta bisearică din Bărăbanț de pomană pentru sufletul nostru. Să știe că această sfintă carte anume păucenie au cumpărat-o Boeriu Andraș de la Bărăbanț și o a dat de pomană bisericii rumânești de la Bărăbanț, iară cine s-ar întâmpla să o ia sau să o strămute într-alt loc de la acea[stă] sfintă biserică să fie proclat și afurisit de acei 300 și 18 părinți sfinți care au fost strănși la săbor în Nekia, vleit 1739 me[si]ța aprilie 23 zile, scris-am eu Popa Niculae de la Bărăbanț”. F. 2-3: „Fleșer Ionu, subscrierea Fleșer Ionu 1884”. F. 239: „Anul 1667 când au zidit întâi bisereca rumînească în Bărăbanț. Popa Moisi”. F. 297: „Ioa[n] Nicolaus Pap. F. 319: „Această sfintă carte ce să chiamo învățătură, este a sfinii beserici cei rumânești din Bărăbanț și cine o va fura să fie proclat și afurisit”. Deosebit de interesant ni se pare faptul că la biserica din Bărăbanț, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, activa un cantor originar din Maramureș: „Scris-am eu Godțe Avram nemeș din Maramurăș din satul Oncești, acum lăcuitoriu în Bărăbanț și cantor besericii cei rumânești ounite 1774. Abrahamus Godza nobilis persona 1774” (fila 414), „Ego Abrahamus Godza nobilis Maramaros de Vanosfalva actu residens in Borband A[nn]o 1774” (fila 415)²⁴.

Parohia a beneficiat de o varietate de cărți, printre ele numărându-se și o *Psaltire* (Blaj, 1767)²⁵, care adeseori era folosită ca abecedar, pentru învățarea cititului. Pe foaia de gardă se poate citi un text despre relegarea cărții la numai 22 de ani după tipărire, ceea ce denotă o utilizare intensă a volumului: „Atsaszt Psaltire pah Ratz Gyorgy 1833. Să știe cum că pentru legătura aceștii sfinte cărți anume Psaltire au plătit Tat [...] cu găzdoia lui Fara Marișca au da 12 grosită în anul 1789 zile 20 la sfânta liturghie să îi pominească numele lui Marișca. Scris-am eu Popa [...] paroh în Bărăbanț. La p. 127 redacta un text, în limba latină, un cantor al bisericii: „1828 Die 6 Decembri scripsi ego [...] Georgius Laz [?] cantor Valachor. La p. 283-284 este amintit, într-o altă însemnare tot în limba latină, cantorul cu origini maramureșene: „Ano 1773 Die

²⁴ Mârza, Dreghiciu 1989, p. 177-178.

²⁵ Inv. 1859. BRV, II, 339, p. 162.

13 Febr scripsi Ego Abrahamus Godsa [?] [...] de Vours Jalva acbum Barband [...] Cantor Valachor”.

Tot la biserica din Bărăbanț a activat și cantorul Ioan Tănase, cel care se semna pe foaia de gardă a *Octoihului* (Blaj, 1825)²⁶: „Joanu Tanasch cantor inocente 1917 VII/8. 28 / II 1932 Duminica Fiului Risipitor. 6 / III Duminica Judecării din urmă. 13 / III Duminica Prinderii de post”. Același personaj semna, mult mai devreme, pe forțașul 2 al exemplarului *Triodului* (Râmnic, 1731)²⁷: „Ioan Tănase cantor docente 1894 novembrie”.

Pe un *Chiriadodromion* (București, 1732)²⁸ aparținând parohiei Cetea, găsim o mărturie istorică despre un cutremur: „În anul 1838, în luna Ianuarie în 17 zile la 10 tsasuri din noapte sau cutremurat Pemîntul. Scris am Eu Papp Partenie” (f. 246^v). La fila 56^r s-a semnat un cantor de la biserica respectivă: „Stan cantor”²⁹. Tot la Cetea ajungea un exemplar al *Psaltirii* (Râmnic, 1751)³⁰ care a circulat în mai multe localități și a avut mai mulți proprietari așa cum reiese din notele manuscrise. Interesul nostru se îndreaptă spre acele însemnări în care sunt menționați cantorii, astfel că pe foaia liminară 2^v se poate citi: „Această saltire iaste a Bisericii unite de la Cantorul Daisa Simion la 1872 sept[embrie]. Aceasta saltire iaste a besereci g[recu] [o]rt[odoxe] în comuna Cetea testată prin Daisa Simion pop Vian Daisa au luat în seama. Aceasta saltire este a Biserecei Raica Petru Preotu Alesu. Nicolae Raica parohu gr[eco] cath[olic] la Cetea 1883”³¹. Însemnările nu se păstrează doar pe cărțile românești vechi, ci și pe cele moderne, un astfel de caz este cel al *Molitvenicului* (Sibiu, 1874)³². Cartea era achiziționată pentru folosul bisericii din Cetea chiar de cantor, așa cum reiese din însemnarea de pe foaia de gardă 1^r: „Acest Molitvelnic s-a cumpărat cu 6 coroane de cantorul Petru Raica și s-a dăruit bisericii gr. or. din Cetea în anul 1912 fiind paroch Ioan Frâncu”.

Prin intermediul unui exemplar al *Octoihului* (Blaj, 1760)³³, putem urmări o succesiune de cantori care au folosit cartea la Mesentea. Pe prima copertă este textul: „Nicolau Jonasiu cantor din 1891 Mesentea 7 iunie 1898. Marian Iuonas cantorului din Mesentea 1898 Iunie”, continuându-se cu nota de la pagina 196: „Nicolae Jonasiu cantor Mesentea 1891 21/November” și cele de pe foaia de gardă 2^{r-v}: „Sub scrisul în 21 Noemvrie 1891 mamu de numitu cantor biserici gr. or. din locu Mesentea 1 Iulie 1896 Nicolae Jonasiu lui Ghiorgie. Dela anu 1915

²⁶ Inv. 1863. BRV, III, nr. 1242, p. 474-476.

²⁷ Inv. 1866. BRV, II, nr. 204, p. 42-45.

²⁸ Inv. 1666. BRV, II, nr. 205, p. 45-47.

²⁹ Mârza 2008, p. 70.

³⁰ Inv. 1772. BRV, II, nr. 280, p. 120.

³¹ Mârza 2008, p. 70.

³² Inv. 2399. BRM, III, 1989, nr. 39103.

³³ Inv. 2181. BRV, II, nr. 322, p. 152.

au venit de cantor Nicolae Ruția și încă aflându-se la anul 1934 în loc”. „Nicolae Rutia cantor la anul 1915. Încă la anul 1939 am purtat serviciu”³⁴.

Bisericii din Mesentea i-a aparținut și un *Triod* (Râmnic, 1761)³⁵, pe filele căruia s-au semnat alți cantori: „Acestu Sz. Triod iese a Biserici neunite din Mesentea 17-a Februarie 1862. Scris-am eu Nikolae Florea kantor în loc. Din anul 1891 December 6 mani denumitu Cantore eu Nicolae Ionasiu” (f. 1^r); „Se ști cetitorule ca ce ești tu și eu am fost si ce sunt eu si tu vei fi. Scris prin mine Nicolae Ruția cantor începând de la anul 1915” (f. 2^v)³⁶.

Cantorul Bucur Emanoil din parohia Meteș își așterne numele pentru veșnică pomenire pe filele unui exemplar al *Predicilor* lui Petru Maior (Buda, 1810-1811)³⁷. P. 92 din vol. III: „Sfârșit lui Dzeu laudă. Bucur Emanoil cantor. Coperta 2: Bucur Emanoil cantor 19 nov. 1950”.

Mărturia scrisă pe filele *Chiriadromionului* (Bălgrad, 1699)³⁸, provenind de la biserica din Micești, este una foarte importantă și pe care ar trebui să o respecte toată lumea: „Scola si biserica sa fie cel mai scump tesaur al ficarui român în viața aceasta 1901 12/VII Ciugudean” (f. 263). Cantorii locului din perioada sfârșitului de secol XIX și începutul secolului al XX-lea și-au lăsat și ei numele pe filele cărții: „Cantore înv. 1900 30/IX” (f. 280); „Salveniu cantore 1900 30/IX” (f. 283); „Georgiu Totoianu dascălu și cantoru românescu în Chișfalău Micești” (f. 308)³⁹.

Din exemplarele selectate, care au făcut parte din zestrea bisericilor de oraș, dar și a celor de la sate, putem observa rolurile pe care le aveau cantorii bisericești: cântăreț, dascăl sau învățător, cumpărător al cărților și donator sau plătitor pentru lucrările de relegare.

De-a lungul timpului nu toate cărțile au rămas în patrimoniul bisericilor, multe dintre acestea au ajuns în importante colecții muzeale. În cazul cercetării de față o serie de volume se regăsesc în colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, cărțile fiind achiziționate de muzeu mai ales în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea⁴⁰.

Pe un exemplar al *Octoihului mic* (Sibiu, 1854)⁴¹ care a aparținut bisericii din Bucerdea Vinoasă, pe foaia de gardă 1^v întâlnim numele cantorului Chiril Borza: „Anulu 1876 alu Chiril Borza cantaretiu la Biserica gr.”.

Catavasierul (Blaj, 1793)⁴², provenind de la Oarda de Sus, se afla – în prima jumătate a secolului al XIX-lea – în proprietatea cantorului din localitatea

³⁴ Mârza 2008, p. 65.

³⁵ Inv. 2182. BRV, II, nr. 326, p. 156.

³⁶ Mârza 2008, p. 65.

³⁷ Inv. 483. BRV, III, nr. 779, p. 22-25.

³⁸ Inv. 979. BRV, I, nr. 115, p. 372-377, 538.

³⁹ Mârza, Dreghiciu 1989, p. 200.

⁴⁰ Volumele vor fi prezentate în ordinea cotelor.

⁴¹ CVR 167. Datarea tipăriturii s-a făcut după anul menționat în Păscălie. Titlul nu este repertoriat de BRM.

amintită: „Scris-am eu Gheorghe Cutean cantor la Oarda de Jos neunit 1841, februarie 1”⁴³. În posesia aceluiași cantor, Gheorghe Cutean, s-a aflat și un *Acatist* (Sibiu, 1810)⁴⁴, așa cum reiese din însemnarea de la p. 334-335: „Acest Acatist iaste al meu Gheorghe Cutean cantor la Oarda de Jos neunitu”⁴⁵.

Evangelhia învățătoare (Mănăstirea Dealu, 1644)⁴⁶ aflată în colecția *Museikon* a fost în posesia mai multor preoți din Hăpria și folosită de către cantorul din Ghirbom, așa cum se poate citi în notele manuscrise de la p. 625 „Vasile Godiciu, cantor Ghirbom” și pe coperta 2: „Mă recomand eu Godiciu Vasile, cantor la biserica greco-catolică Ghirbom”⁴⁷.

Pe un exemplar al *Noului Testament* (Bălgrad, 1648)⁴⁸ care a circulat în zona județului Alba întâlnim, la fila 128, numele unui cantor: „Tomotaș Gyorgy cantor”⁴⁹.

Într-un exemplar al *Triodului* (București, 1726)⁵⁰, ce a aparținut bisericii din cartierul Lipoveni al Alba Iuliei, pe lângă însemnări despre achiziția și donația cărții găsim și informații despre cantorii parohiei Valea Mică sau Valea Bulzului, iar mai apoi întâlnim și numele cantorului din localitatea cea mai apropiată și anume de la Pătrângenii. Textele amintite se află pe foaia de gardă 1^r: „Nicolae Plăcintă cantor gr. cat.”, „Macaveiu Câmpian cantor”, „Stănilă Ioachim” și foaia de gardă 2^v „Acsente Stanciu cantor grec. catolicu Pătrângenii 1923 VII 12”⁵¹.

Mineiul lunii noiembrie (Râmnic, 1778)⁵² ne aduce în față o însemnare redactată de cantorul locului în momentul achiziționării cărții pentru biserica din Almașul Mare, redactată pe f. 7-17: „Această carte este a lui Ioan Popovici din Nodalmaș, cumpărată de părinții săi cu bani buni și drepti cu 6 zloți. Cine o va înstrăina, să fie afurisit de 318 de părinți sfinți. Scris-am eu Ioan Popovici, fiind cantor a bisericii Almașului. Scris-am luna november, în 8 zile anul Domnului [1]825”⁵³.

Într-un *Acatist* (Blaj, 1763)⁵⁴ care a aparținut, probabil, bisericii de la Întregalde, cantorul Iosif Nistor a făcut diverse adnotări cu privire la

⁴² CVR 169. BRV, II, nr. 559, p. 351; BRV, IV, nr. 559, p. 267-268.

⁴³ Hațegan, Lupan 1979, p. 401-402.

⁴⁴ CVR 222. BRV, III, nr. 775, p. 21.

⁴⁵ Hațegan, Lupan 1979, p. 431.

⁴⁶ CVR 344. BRV, I, nr. 46, p. 144-147.

⁴⁷ Hațegan, Lupan 1979, p. 358-360; Mârza, Dreghiciu 1989, p. 84-87.

⁴⁸ CVR 347. BRV, I, nr. 54, p. 165-170.

⁴⁹ Mârza, Dreghiciu 1989, p. 103-104.

⁵⁰ CVR 348. BRV, II, nr. 195, p. 33-34.

⁵¹ Hațegan, Lupan 1979, p. 383-384.

⁵² CVR 425. BRV, II, nr. 415, p. 226-228.

⁵³ Hațegan, Lupan 1979, p. 369.

⁵⁴ CVR 518. BRV, II, nr. 331, p. 160; BRV, IV, nr. 331, p. 249.

evenimentele din viața propriei familii: „Sanflora Nistoru născută în august în 12/4, 1872”, „Irina Nistoru născută în anu 1874 novem. în 30 și boteziată în Detimberu în 6, 1874. Irina Nistoru au răposatu în 29 Detimberu 1875. Pe la 8 ore dimineata” (coperta 1). „Iosiv Nistoru, cantoru, Întregalde”, „Sanflora Nistoru au muritu în anulu 1875 în aprilu în 25 pe la 9 ore sara [...] Iosivu Nistoru”(coperta 2)⁵⁵.

Ceaslovul tipărit la Sibiu, în anul 1900⁵⁶, păstrează o însemnare ce aduce o noutate. Cântărețul Bucur Emanoil a fost hirotonit întru citeț⁵⁷ de către însuși episcopul Andrei Magiaru, lucru mai puțin întâlnit, însemnarea păstrându-se pe foaia de gardă 1^v: „Bucur Emanoil cântăreț bisericesc hirotonit întru citeț la data 22 Iunie 1951 de către Prea Sfinția Sa Episcop al Aradului Dr. Andreiu Magieru în biserica noastră din Meteș cu ocazia vizitațiunii canonice, la 22 iunie 1951. Bucur Emanoil cântăreț bisericesc și citeț”. De aici putem trage concluzia că acest cântăreț, care nu se mai prezintă cu titlu de cantor, a urmat și o școală de muzică special formată pentru educarea și învățarea muzicii bisericești și a tipicului slujbelor, la finalul căreia se examinau cursanții, iar mai apoi puteau să candideze pentru postul de cântăreț bisericesc al unei parohii. Atașamentul cantorului față de carte este relevat de o altă însemnare redactată pe foaia de titlu, prin care dona cartea, la începutul anului 1960, muzeului înființat de preotul Sabin Olea la Cib: „Dăruită colecției S. Olea Muzeu, Cib, 30 ian. 1960 de Emanoil Bucur”.

Putem afirma că, pe baza exemplarelor cercetate, aportul istoriografic al cantorilor de strănă din parohii este semnificativ. Pe lângă însemnările care cuprind date despre anii în care aceștia au activat drept cântăreți bisericești, putem vedea și alte roluri pe care ei le-au avut și anume acela de dascăl sau învățător al satului sau chiar la școlile de oraș, apoi de cumpărător și donator al cărții pentru parohia unde funcționau. De asemenea, ei se îngrijeau și de restaurarea sau legarea cărților după ce acestea intrau într-o stare de degradare care nu mai permitea utilizarea lor. O altă ipostază în care îi întâlnim pe acești cantori este aceea de păstrători cu sfințenie a acestor odoare ale bisericilor. Ei scriau blesteme pentru a-i înfricoșa pe cei care doreau sau aveau de gând să fure o astfel de carte. Ultima calitate a acestor cântăreți este aceea că ei au consemnat și anumite date importante ale istoriei parohiale și nu numai, date care constituie adevărate surse de inspirație în cercetare.

⁵⁵ Hațeganu, Lupan 1979, p. 396.

⁵⁶ CVR 615. BRM, I, nr. 11686.

⁵⁷ Denumirea de *citeț* înseamnă slujitor bisericesc care citește texte religioase în timpul serviciului divin (Stoian 1994, p. 59-60).

Cantor's Notes on Leaves of Books Belonging to Museikon Holdings**ABSTRACT**

Handwritten notes preserved on leaves of books are authentic historical sources. In them, we find information on purchase and circulation of books, events from the life of the community or persons that owned them. This research attempts to valorise documentary information resulted from such texts and which refers to the cantors of churches from Alba Iulia area. Next to an undecorated signature or a reference of the name, many times cantors gave information on localities where they activated or the period they occupied this position within the church. All these help historians to shape an as clear idea on some aspects of local and cultural history.

Abrevieri bibliografice

- Adam 2003 - Domin Adam, *Cultura muzicală bisericească în Eparhia Alba Iuliei*, Alba Iulia, 2003
- Brașiște 1993 - Ene Brașiște, *Liturgica generală*, București, ediția a II-a, 1993
- BRM I-III - *Bibliografia Românească Modernă* (1831-1918), vol. I-III, București, 1984-1989
- BRV I-IV - Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, vol. I-IV, București, 1904-1944
- Cosma 1973 - Octavian Lazăr Cosma, *Hronicul muzicii românești*, vol. I, București, 1973
- Dreghiciu 1998 - Doina Dreghiciu, „Colecția de carte românească veche de la biserica ortodoxă-română din Alba Iulia”, în *Apulum*, XXXV, 1998, p. 361-375
- Hațegan, Lupan 1979 - Lucia Hațegan, Doina Lupan, „Cartea veche românească în biblioteca Muzeului Unirii din Alba Iulia (V)”, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 385-440
- Mârza 2008 - Eva Mârza, *Explorări bibliologice*, Sibiu, 2008
- Mârza, Dreghiciu 1989 - Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *Carte Românească Veche în Județul Alba sec. XVI-XVII*, Alba Iulia, 1989
- Păcuraru 1984 - Mircea Păcurariu, *Legături ale bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova*, Sibiu, 1984
- Stoian 1994 - Ion M. Stoian, *Dicționar religios*, București, 1994

Cuvinte-cheie: cântăreți bisericești, carte românească veche, note manuscrise, secolele XVIII-XIX, Alba

Keywords: cantors, old Romanian book, handwritten notes, XVIIIth-XIXth centuries, Alba